

MAIJASTINA KAHLOS

Kärsimyksen ongelma ja filosofian lohdutus

Marcus Tullius Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa* (Tusculanae disputationes, 45). Suom. Veli-Matti Rissanen. Faros, Turku 2009. 316 s.

Keskusteluja *Tusculumissa* on Marcus Tullius Ciceron (106–43 eaa.) tunnetuimpia ja rakastetuimpia teoksia. Dialogimuotoon kirjoitetuissa mietteissään Cicero käsittelee ei sen vähäisempiä teemoja kuin kuolemaa, sielun kuolemattomuutta, kärsimystä, tunteita ja filosofian lohdutusta.

Teos on Ciceron niin sanotun filosofisen kauden teoksia: se on kirjoitettu vuonna 45 eaa. eli elämänvaiheessa, jossa hän oli vetäytynyt katkerana Rooman poliittisesta elämästä. Aikakautta leimasivat Marcus Antoniuksen ja Octavianuksen (myöhemmältä arvonimeltään Augustus) valtataistelu ja levottomuudet, jotka kärjistyivät sisällissodaksi. Kaksi vuotta *Keskustelujen* jälkeen Marcus Antonius surmautti Ciceron.

Cicero viittaa *Keskusteluissa* useaan otteeseen pettymyksiinsä politiikassa ja vastoinkäymisiinsä perhe-elämässä, esimerkiksi todeten: ”Yksityiselämässäni olen menettänyt lohdukkeeni, julkisessa elämässä taas arvostuksen” (1.84). Kaikkein raskaimmin hän masentui tyttärensä

Tullian kuolemasta. *Keskusteluja* sävyttää Ciceron henkilökohtainen ahdistus, ja koko teoksen voikin tulkita kirjoittajan itsensä vakuutteluksi ja lohdutukseksi. Cicero rohkaisee lukijoitaan ja samalla itseään: ”Kun on hävitetty kaikki se, mikä riippuu omasta tahdosta, murhe ja kärsimys on poissa. Jäljelle jäävät vain eräänlaiset sielun vihlaisut ja kutistuksenpoikaset” (3.83). Lohdun tuskiin tuo filosofia.

Ciceron eklektismi

Cicero kotoutti hellenististä filosofiaa Roomaan, muun muassa luomalla latinankielistä terminologiaa kreikan-kielisille filosofisille käsitteille. Hän ei halunnut sitoutua minkään filosofisen koulukunnan kahleisiin vaan esittäytyi eklektikkona, joka maisteli kaikista kaikkea ja omaksui eri suunnista sen, mikä vaikutti todennäköisimmältä. Myös *Keskusteluissa* Cicero julistaa riippumattomuuttaan koulukunnista: ”Minä elän päivästä päivään, ja puhun mistä tahansa mikä vaikuttaa todennäköiseltä. Sen takia vain minä olen vapaa” (5.33).

Keskusteluja Tusculumissa on

tärkeä antiikin filosofian historian lähde, jossa Cicero tekee lukuisia oppihistoriallisia katsauksia aikansa filosofisiin koulukuntiin. Hän esittelee erityisesti itselleen läheisten skeptikkojen ja stoalaisten näkemyksiä, mutta ruotii myös akatemialaisten ja epikurolaisten käsityksiä. Cicero moittii tämän tästä epikurolaisia, joihin hän viittaa halveksivasti henkilöinä, ”jotka haluavat kutsuttavan itseään filosoifeiksi” (2.7).

Keskustelujen ensimmäisessä kirjassa Cicero kumoaa ajatuksen, että kuolema olisi paha asia. Hän pohtii, mitä sielu on, missä se sijaitsee ja mistä se on peräisin, ja esittelee eri filosofisten suuntausten käsityksiä siitä. Cicero itse argumentoi sielun kuolemattomuuden ja ihmisen jumalallisuuden puolesta ja päätyy siihen, että kuolema vapauttaa sielun sen maallisesta vankeudesta. Siten kuoleman sureminen on tarpeetonta. Samoin läheisten vaivannäkö loistavien hautajaisseremonioiden takia on turhaa. Elävien on syytä tajuta, etteivät ne liikuta vainajia vähääkään.

Tahdon asia

Keskustelujen toinen tärkeä teema ovat kärsimys ja muut tunteet. Cicero marssittaa esiin lukuisia näytteitä tuskia kohdanneista ihmisistä ja myyttisistä hahmoista. Suuri osa kolmannen ja neljännen kirjan pohdinnoista koskee sielunliikutuksia. Cicero esittelee muiden muassa stoalaisten filosofien tekemän jaottelun sielunliikutusten neljään pääläjiin. Perusajatuksena on, että kaikkien sielunliikutusten syynä on vain harhaluulo (*opinio*). Sielunliikutukset voidaan jakaa sen mukaan, nousevatko ne kuvitellusta nykyisestä tai tulevasta hyvästä tai pahasta. Nautinto (*laetitia/voluptas*, kreik. *hedone*) syntyy kuvitellusta läsnä olevasta hyvästä, kun taas himo (*libido/cupiditas*, kreik. *epithymia*) luulotellusta tulevasta hyvästä. Kuviteltu läsnä oleva paha puolestaan nostattaa kärsimyksen tai tuskan (*aegritudo*, kreik. *lype*) ja luuloteltu tuleva paha pelon (*metus*, kreik. *fobos*).

Miten viisas ihminen suhtautuu vastoinkäymisiin? Cicero kannattaa eräänlaista pessimistien elämänsäntä, jossa ihminen valmistautuu jo edeltä käsin koettelemuksiin:

”Ja varmasti se on verratonta ja jumalallista viisautta, että tutkii läpikotaisin ja ymmärtää syvällisesti ihmiselämää eikä ihmettele mitään mitä tapahtuu ja kaiken lisäksi ajattelee, että mitä tahansa voi sattua ennen kuin se tapahtuukaan” (3.30).

Filosofi, joka ennakoii pahan, saa kolmenlaista lohtua: ensiksi ennalta pohtiminen voi lieventää ja poistaa ahdistusta, toiseksi hän ymmärtää, että ihmisen on kestävä se, mitä ihmisen osalle on annettu, ja kolmanneksi hän oivaltaa, ettei ole muuta pahaa kuin oma syyllisyys. Cicero sen sijaan tuomitsee epikurolaisten näkemyksen, jonka mukaan on typerää murehtia etukäteen tulevaa pahaa, jota ei ehkä tapahdukaan. Epikurolaiset esittävät:

”[...] sille joka alinomaan ajattelee jotakin mahdollista vastoinkäymistä, paha on ainaista; mutta jos mitään pahaa ei tapahdukaan, hän on aiheuttanut itselleen onnettomuutta turhaan; niinpä hän on aina ahdistunut,

koska hän joko kärsii onnettomuudesta tai ajattelee sitä” (3.32).

Ciceron mukaan viisaalle ihmiselle mikään inhimillinen ei voi olla ”niin sietämätöntä, että se lannistaisi hänen mielensä, tai niin ylettömän riemullista, että saisi sen haltioihinsa” (4.37). Hän julistaa luottamustaan tunteiden hallintaan ja toteaa, että jokaisella on halutessaan valta karsistaa tuska tilanteen mukaan. Kärsimys häviää ajan mittaan, mutta se ei johdu pelkästään ajan kulusta (kuten epikurolaiset Ciceron mukaan väittävät), vaan pitkästä mietiskelystä. Tuska ja muut sielunliikutukset ovat tahdon asioita. Niiden valtaan alistutaan, koska ihmiset luulevat tekevänsä siinä oikein.

Runous ja filosofia

Harhaluulojen ja niistä kumpuavien sielunliikutusten pahimpia yllyttäjiä ovat runoilijat. Cicero arvostelee aikansa runoilijoita, jotka hänen mukaansa esittävät urhoolliset sankarit vaikeroina ja pehmittävät ihmisten sielut. Hän kirjoittaa:

”Näin runous yhdessä huonon kotikasvatuksen sekä syrjään vetäytyvän ja hemmottelevan elämäntavan kanssa murtaa hyveeltä kaiken voiman” (2.27).

Tuomitsevassa suhtautumisessaan runouteen Cicero seuraa Platonia ja toteaa, että tämä teki oikein karkottaessaan runoilijat ihannevaltioistaan. Neljännessä kirjassa hän moittii uudelleen runoilijoita, jotka kirjoittavat rakkauden nautinnoista ja esittävät tarinoissaan jopa jumalat häpeällisissä touhuissa.

Filosofia sen sijaan parantaa. Cicero tarjoaa kärsimykseen hoidoksi filosofiaa, jota hän kutsuu sielun lääketieteeksi (*animi medicina*). Filosofia kitkee harhaluulot, joista sielunliikutukset nousevat. Cicero kehottaa ihmisiä filosofian pariin: ”Antautukaamme siis filosofian hoiviin ja suokaamme sen parantaa meidät” (4.84). Cicerolle filosofia tarkoittaa jotakin laajempaa kuin käsite nykymerkityksessään, sillä se on kaikkea

hengen viljelyä (*cultura animi*). Filosofia nousee jopa ihmiskunnan pelastukseksi:

”Oi filosofia, elämän opas, hyveen jäljittäjä ja paheiden karkottaja! Mitä olisin minä ja mitä ylipäättään olisi ihmiselämä ilman sinua? Sinä olet luonut kaupungit, kutsunut ihmiset eri tahoilta elämään yhdessä, yhdistänyt heidät ensin yhteisillä asuinpaikoilla, sitten avioliiton sitein sekä yhteisen kielen ja kirjoituksen avulla, sinä olet keksinyt lait, ollut tapojen ja kurin opettaja. [...] Kuka meitä paremmin auttaisi kuin sinä, joka olet suonut meille rauhallisen elämän ja poistanut kuolemanpelon?” (5.5)

Viidennessä kirjassa Cicero keskustelee onnellisesta elämästä ja korkeimmasta hyvästä. Onnellinen ihminen on se, jolta ei puutu mitään ja joka on lajissaan täydellinen ja huippunsa saavuttanut. Sen sijaan typerä ihminen ei tyydy mihinkään eikä ikinä katso saaneensa kylliksi edes haluamansa saavutettuaankaan. Pohdintaa onnellisuuden tavoittelua Cicero kuvittaa tarinalla Syrakusan tyrannista Dionysioksesta, joka kaikesta rikkaudestaan ja vallastaan huolimatta sai elää ainaisessa pelossa ja kadehti alistamiensa ihmisten onnea. Cicero asettaa vastakkain tyranni Dionysioksen ja luonnontutkija Arkhimedeen: sillä aikaa kun Dionysios työskenteli murhien ja rikosten parissa, Arkhimedes sai tyydytyksensä tutkimuksistaan ja huvinsa kekseliäisyydestään. Tutkija Arkhimedes onkin onnellisen ihmisen perikuva:

”Kuinka viisaan sielun täytyykään riemuita kun se saa viettää tällaisten harrastusten parissa päivänsä ja yönsä! Hän tutkii läpikotaisin maailmankaikkeuden liikkeitä ja mulistukset ja näkee taivaalla lukematomat kiintotähdet.” (5.69).

Veli-Matti Rissasen käännös on huolellista työtä ja erinomaista eloisaa suomea. Kääntäjä on lisäksi laatinut perusteellisen selitysosion, jossa myös avataan Ciceron käyttämää terminologiaa, sekä luettelon Ciceron antiikin kirjallisuuden lainauksista ja selittävän nimihakemiston.